

М. М. Адышев атындагы Ош технологиялык университетинин, Ош мамлекеттик университетинин жана Б. Сыдыков атындагы Кыргыз-Өзбек Эл аралык университетинин алдындагы биология илимдеринин (доктору) кандидаты окумуштуулук даражасын коргоо боюнча түзүлгөн Д 06.23.663 диссертациялык кеңештин эксперти К. Тыныстанов атындагы Ысык-Көл мамлекеттик университетинин Табигый илимдер кафедрасынын башчысы, биология илимдеринин кандидаты, доцент Осмонбаева Кымбаткуль Бейшеноннанын 03.02.08 – экология адистиги боюнча биология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн берилген Маметова Кызбурак Кожоевнанын “Шаар чөйрөсүн стресстик факторлордун таасирлеринен коргоодо парктык бак-дарактардын экологиялык ролу” деген темадагы диссертациясына

КОРУТУНДУСУ

Маметова Кызбурак Кожоевнанын “Шаар чөйрөсүн стресстик факторлордун таасирлеринен коргоодо парктык бак-дарактардын экологиялык ролу” аттуу темадагы 03.02.08 – экология адистиги боюнча биология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн берилген диссертациясын карап чыгып, төмөнкүдөй чечимге келдим:

1. Диссертациялык кеңешке диссертацияларды коргоого кабыл алуу укугу берилген адистикке иштин дал келиши.

Маметова Кызбурак Кожоевнанын “Шаар чөйрөсүн стресстик факторлордун таасирлеринен коргоодо парктык бак-дарактардын экологиялык ролу” аттуу темадагы кандидаттык диссертациясы диссертациялык кеңештин профилине туура келет. Аткарылган жумушта 03.02.08 – экология адистигинин паспортуна толук жооп берүүчү Ош шаарындагы декоративдик бак-дарактарды ызы-чууга, чаңга, абанын булганышына туруктуулугун жогорулатуу жана айлана-чөйрөнүн санитардык-гигиеналык абалын жакшыртуу максатында изилдейт. Диссертациялык иште 03.02.08 - экология адистигине ылайык келген жашыл аянттарды реконструкциялоо жана көрктөндүрүү боюнча практикалык сунуштар берилген жана бул адистиктин критерийлерине толук жооп берет.

2. Иштин максаты катары: Бул илимий иштин максаты - Ош шаарындагы декоративдүү дарактардын жана бадалдардын ызы-чууга, чаңга жана абанын булганышына туруктуулугун жогорулатуу үчүн алардын курамын аныктоо, ошондой эле айлана-чөйрөнүн санитардык-гигиеналык абалын жакшыртуу жана аларды реконструкциялоо жана көрктөндүрүү боюнча сунуштарды иштеп чыгуу.

Изилдөөнүн алкагында төмөнкү маселелерди чечүү пландаштырылган:

1. Ош шаарын жашылдандыруу үчүн колдонулуучу декоративдик дарактардын жана бадалдардын мүнөздөмөлөрүн системалаштыруу.

2. Ош шаарынын аймагында өскөн жашыл бактардын заманбап типтеринин курамын талдоо.

3. Ош шаарындагы парктардын стресстик факторлорунун деңгээлине баа берүү жана аларды азайтууда жашыл бак-дарактардын ролун аныктоо.

4. Ош шаарынын аймактары үчүн оптималдуу жашылдандыруу схемаларын түзүү боюнча сунуштарды иштеп чыгуу.

5. Ош шаарын көрктөндүрүү жана реконструкциялоо боюнча долбоорлорго изилдөөлөрдүн жыйынтыктарын киргизүү үчүн илимий негиздемелерди даярдоо.

Диссертациялык изилдөөдө объект иштин белгиленген максаттарына жана милдеттерине ылайык келет. Изилдөөчү алгач коюлган максатка жетүү үчүн теориялык аспектилерин ийне-жибине чейин изилдеп, эл аралык адабияттарга таянуу менен бул жаатта башка өлкөлөр менен салыштырма талдоо жүргүзөт, андан соң маалыматтын берилүү процессин практикалык изилдөөгө өтөт. Бул контекстте диссертациянын автору аналитикалык ыкманы ийгиликтүү кабыл алып, салыштырма методдорду изилдөөнүн негизги куралы катары колдонгонун белгилей кетүү керек.

Диссертациянын темасынын актуалдуулугу.

Шаардык чөйрөнүн стресстерине туруксуз болгон дарак-бадал өсүмдүктөрү менен жашылдандыруу алардын жай өсүшүнө, жагымдуулугун жоготууга жана алсыроосуна алып келет, бул экономикалык жоготууларга алып келет жана экологиялык кырдаалды начарлатат. Ош шаарында жашылдандырууну жакшыртуу үчүн бак-дарактардын экологиялык мүнөздөмөлөрүн изилдөө актуалдуу. Бак-дарактарды отургузуу үчүн жерлерди тандоо айлана-чөйрөнүн ар кандай факторлорунан көз каранды жана өсүмдүктөрдүн абалын жана жашоо жөндөмдүүлүгүн изилдөө маанилүү, анткени алар санитардык жана эстетикалык функцияларды аткарышат. Бирок Ош шаарындагы сейил бактар жетиштүү деңгээлде изилдене элек жана бул жаатта илимий маалыматтар жетишсиз.

Диссертацияда коюлган милдеттердин ар бирин чечүү зарылдыгын негиздөөдө илимий адабияттагы маалыматтарды сындап талдоо жүргүзүүнүн даражасы жана толуктугу: Автор шаардык экосистемалардагы дарактардын ролу боюнча болгон изилдөөлөрдү кеңири карап чыгып, учурдагы билимдеги кемчиликтерди аныктап, парк дарактары стресстин терс таасирин кантип азайта аларын көрсөтөт. Бул иштин актуалдуулугун негиздөө жана изилдөө маселелерин түзүү үчүн негиз түзөт. Андан ары диссертацияда парк дарактарынын таасирин баалоонун учурдагы методологияларына сын талдоо берилген, бул авторго жыйынтыктардын тактыгын жана ишенимдүүлүгүн жогорулатууга багытталган өзүнүн методдорун жана ыкмаларын иштеп чыгууга мүмкүнчүлүк берди. Адабий булактарга таянып, автор ар кайсы өлкөлөрдүн шаарларындагы бак-дарактардын экологиялык функцияларына салыштырмалуу талдоо жүргүзөт. Ал учурдагы изилдөөлөрдүн кемчиликтерин аныктайт жана

андан ары изилдөөнү талап кылган конкреттүү милдеттерди түзөт. Автор ар кандай чөйрөлөрдөгү билимди бириктирип, көйгөйдүн көп кырдуу мүнөзүн жана аны чечүүгө комплекстүү мамиле жасоонун зарылдыгын баса белгилейт.

3. Илимий натыйжалар. Изилдөөнүн илимий жаңылыгы, анда илимий негизде биринчи жолу Ош шаарында илимий маалыматтар алынды, парк бак-дарактары абанын булганышын, ызы-чууну жана чанды азайтып, шаардыктардын ыңгайлуулугун жогорулатып, шаар чөйрөсүн олуттуу жакшыртаарын тастыктады. Алар стрессти азайтууга жардам берет жана шаардык экосистемалардын туруктуулугун жогорулаткан биологиялык ар түрдүүлүктү колдойт. Диссертацияда жашыл мейкиндиктердин экологиялык функцияларын максималдуу жогорулатуу жана шаар тургундарынын жашоо сапатын жакшыртуу үчүн пландоо жана башкаруу боюнча сунуштар берилген.

4. Алынган натыйжалардын илимий практикалык маанилүүлүгү.

Диссертация шаардык экосистемалардын экологиясынын теориялык негиздерине олуттуу салым кошуп, шаардык чөйрөнүн туруктуулугуна салым кошкон негизги элементтер катары парк дарактарынын ролуна көңүл бурат. Изилдөөнүн жыйынтыктары жашыл мейкиндиктерди интеграциялоо аркылуу шаардык инфраструктураны жакшыртуу стратегиясын иштеп чыгуу үчүн колдонулушу мүмкүн. Бул жашыл аймактарды түзүү жана сактоо боюнча көрсөтмөлөрдү камтыйт, бул өз кезегинде жарандардын жашоо сапатын жана шаарлардын стресстик таасирлерге туруктуулугун жогорулатат. Табылгалар шаар чөйрөсүн жакшыртууга багытталган практикалык жашылдандыруу программаларын ишке ашырууга негиз боло алат. Иш ошондой эле парк дарактарынын мааниси жана алар көрсөткөн экосистемалык кызматтар жөнүндө маалымдуулукту жогорулатуу үчүн билим берүү программаларында колдонулушу мүмкүн.

5. Авторефераттын диссертациянын мазмунуна дал келиши. Автореферат толугу менен диссертациянын мазмунуна, анда коюлган изилдөөнүн максат жана милдеттерине дал келет.

6. Айрым мүчүлүштүктөр: “Шаар чөйрөсүн стресстик факторлордун таасирлеринен коргоодо парктык бак-дарактардын экологиялык ролу” деген темадагы диссертацияны баалоодо ишти жакшыртуу үчүн эске алынышы мүмкүн болгон бир нече эскертүүлөр жана кемчиликтер бар:

1. Диссертация изилдөө жүргүзүү үчүн тар тандоону колдонушу мүмкүн, бул натыйжалардын жалпыланышын чектеши мүмкүн.

2. Кээ бир баптарда, иш колдонулган изилдөө методдорун жана методдорду жетиштүү деталдуу сүрөттөп бере албайт. Талдоо кадамдарын жана куралдарын тактоо башка изилдөөчүлөргө экспериментти кайталоого жана алынган натыйжаларды текшерүүгө жардам берет.

3. Изилдөөнүн натыйжасында узак убакыт бою чогултулган маалыматтар жетишсиз болушу мүмкүн, бул шаардык чөйрөдөгү өзгөрүүлөрдүн динамикасын түшүнүүнү чектейт.

4. Изилдөө экологияга байланыштуу, бирок дисциплиналар аралык мамилени көбүрөөк колдонуу анализди байытат жана иштин практикалык маанисин жогорулатат.

5. Иштин корутундусунда алынган натыйжаларды конкреттүү сунуштар толук берилбей калыңган.

6. Иштин айрым бөлүктөрүндө алынган жыйынтыктардын жетишсиз критикалык анализи байкалат. Изилдөөнүн чектөөлөрүн жана катанын потенциалдуу булактарын талкуулоого көбүрөөк көңүл буруу керек, бул тыянактарды так баалоого мүмкүндүк берет.

7. Иллюстрацияларды, графиктерди, таблицаларды жана башка визуалдык материалдардын сапатын жакшыртып, изилдөөнүн натыйжаларын жакшыраак түшүнүп жана ишти визуалдуу кылуу керек.

8. Диссертациянын айрым баптары бири-бири менен так байланышта эмес, бул фрагменттүүлүктүн элесин берет. Баптардын биримдигин жана алардын ортосундагы логикалык байланышты жакшыртып ишти бирдиктүү кылыш керек.

Бул сын-пикирлерди жана кемчиликтерди четтетүү диссертациянын сапатын жана анын шаардык чөйрөдөгү парк бактарынын экологиялык ролун изилдөөгө кошкон салымын кыйла жогорулатууга мүмкүндүк берет.

7. Сунуштар: Диссертациялык жумуш 03.02.08 – экология адистигине жооп берет. Жумуштун грамматикалык мүчүлүштүктөрүн жоюу үчүн текшертүү керек. Бирок, айтылган кемчиликтер иштин жалпы мазмунуна кедергисин тийгизбейт. Диссертацияны коргоодон кийин талапка ылайык басмага даярдап, жарыкка чыгарууга болот.

8. Сунуштамалар:

Жетектөөчү уюмду, расмий оппоненттерди даярдоо жөнүндө сунуштун негиздүүлүгү. Диссертациялык кеңештин эксперттик комиссиясы бул кандидаттык диссертация боюнча жетектөөчү уюм катары 03.02.08 – экология адистиги боюнча илимий кадрлары бар **Мирзо Улукбек атындагы Өзбекистан Улуттук университетинин экология кафедрасын** сунуштоого болот (700174, Өзбекистан Республикасы, Ташкент ш., университет көч. 4).

Биринчи оппонент катары Б. Осмонов атындагы Жалал-Абад мамлекеттик университетинин окуу бөлүмүнүн башчысы, биология илимдеринин доктору, доцент Сакбаева Зулфия Исраиловнаны (автореферат боюнча шифры - 03.02.08) сунуштайм.

Илимий макалалары:

1. Экологическое состояние почвенно-растительных компонентов биосферы вертикального пояса гор южного кыргызстана Сакбаева З.И., Карабаев Н.А. Известия ВУЗов Кыргызстана. 2022. № 6. С. 41-45.

2. Перспективы охраны компонентов орехоплодовых лесов кыргызской республики в эпоху зеленой экономики. Сакбаева З.И., Карабаев Н.А. Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. 2022. № 1. С. 57-62.
3. Изменение фракционного состава гумуса почв вертикального пояса гор кыргызстана при различном антропогенном воздействии Сакбаева З.И. Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. 2018. № 5-2. С. 406-410.
4. Взаимодействия древесной растительности и почвы в орехово-плодовых лесах. Сакбаева З.И. Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. 2017. № 7. С. 144-146.

Экинчи расмий оппонент катары изилдөөнүн адистигине жакын: Алмагро компаниясынын регионалдык менеджери, биология илимдеринин кандидаты, Мамытов Азамат Мамасадыковичти (автореферат боюнча шифры – 03.00.16, 03.00.08) сунуш кылам.

Илимий макалалары:

1. Population ecology of gypsy moth in Kyrgyzstan / Orozumbekov A.A., Ponomarev V.I., Mamytov A.M. et al. // XIV U.S. Department of agriculture interagency research forum on gypsy moth and other invasive species.- Annapolis, 2003.- P. 49-50.
2. Экология непарного шелкопряда в орехоплодовых лесах Кыргызстана / Орозумбеков А.А., Пономарев В.И., Мамытов А.М. // Современные проблемы защиты и карантина растений: Материалы междунар. науч. практ. конф.- Алматы, 2005.- С. 143-147.
3. Токторалиев Б.А., Мамытов А.М. Некоторые особенности мониторинга в орехоплодовых лесах Кыргызстана за непарным шелкопрядом (*Lymantria dispar* L.) южно-кыргызской популяции // Материалы Междунар. науч. конф. «Ботаника, экология, охрана растений».- Андижан, 2007.- С. 146-148.

9. Корутунду:

Маметова Кызбурак Кожоевнанын “Шаар чөйрөсүн стресстик факторлордун таасирлеринен коргоодо парктык бак-дарактардын экологиялык ролу” деген темадагы диссертациясы аяктаган иш катары бааласа болот. Бул диссертацияда биринчи жолу илимий маалыматтарды негиздүү чогултуу жана

